

PROČ NEROZDĚLOVAT VZDĚLÁVACÍ OBSAH NA JÁDROVÝ A ROZVÍJEJÍCÍ

Diferenciace vzdělávacího obsahu podle zahraničních koncepčních dokumentů a pedagogických věd

autor: Jan Zeman

Diferenciace (někdy také individualizace, pokud probíhá v heterogenních třídách) výuky je pojem označující přizpůsobení výuky žákům různých schopností a kvalit. Každý máme své silné a slabé stránky a moderní pedagogika se tento fakt snaží reflektovat a nepřizpůsobovat žákovi, ale školu žákovi. Ušít na míru lze vzdělávací obsah, výukové metody nebo hodnocení. Velká revize RVP navrhuje rozdělit vzdělávací obsah na jádrový a rozvíjející. EDUin přináší shrnutí aspektů a nároků výuky pro její přizpůsobení každému žákovi, v němž dělení obsahu v RVP nehraje nejdůležitější roli.

Na diferenciaci se v mezinárodním kontextu nahlíží především jako na činnost učitele, nikoliv na způsoby dělení definovaného vzdělávacího obsahu.

Materiál organizace UNESCO *Using curriculum differentiation to respond to students' diversity* popisuje různé aspekty diferenciace výuky, které nám mohou poskytnout vhled do komplexnosti individualizované výuky, jež nelze vyřešit jedním opatřením. Dokument uvádí pedagogy do problematiky pomocí sérií otázek:

1. *Jací jsou moji žáci?* – Abychom mohli výuku přizpůsobit, je nutné znát žákovi potřeby, schopnosti, zájmy, zkušenosti a učební styly a modality.
2. *Jaký jsem učitel?* – Učitel by měl znát své kompetence, postoje, úroveň sebevědomí, přehled pedagogických strategií a zároveň preferované potřeby, schopnosti, zájmy, zkušenosti a učební styly.
3. *Co v mém kontextu znamená kurikulum?* – V českém kontextu se dá zjednodušeně popsat jako celek vzdělávacích cílů a obsahů, které se má žák naučit s pomocí vyučovacích metod, učebnic a dalších materiálů. Pokud ho striktně vymezuje stát, hrozí, že s ním učitelé budou málo pracovat a málo jej přizpůsobovat všem skupinám žáků. Vymezení kurikula je také potřebné pro závěrečné zkoušky, jejichž obsah by s ním měl korespondovat.

PROČ NEROZDĚLOVAT VZDĚLÁVACÍ OBSAH NA JÁDROVÝ A ROZVÍJEJÍCÍ

Po tomto souhrnu lze vyhodnotit, že rozdělení a definování vzdělávacího obsahu na jádrový a rozvíjející může zjednodušit proces individualizace pro různé žáky, ale také může trpět mnoha neduhy, protože se stále jedná o kurikulum jednotné (otázka 3), akorát bude existovat ve dvou verzích. Ani sebelépe vymezený jádrový a rozvíjející obsah nevytvoří dvě průměrné skupiny žáků, tím pádem se učitelé budou muset stejně vypořádat s žáky, kteří potřebují vzdělávací obsah upravit a k tomu přidat další prvky individualizace výuky (metody, hodnocení, učební materiály).

Proto EDUin považuje za rozumné soustředit úsilí pro úspěch každého žáka do:

- **zvyšování kompetencí učitelů** pro práci s různými skupinami žáků (různé metody pro předávání vzdělávacího obsahu, nácvik a ověření porozumění),
- **vytváření vhodných podmínek** (snižování počtů žáků ve třídách, snížení administrativní zátěže učitelů, dostatek podpůrných pedagogických pozic) a
- **tvorby vzdělávacích materiálů** (učebnice zohledňující různé přístupy k učivu a řešení problémů u různých typů žáků)

Rozdělení vzdělávacího obsahu do dvou úrovní nezaručuje lepší přístup učitelů k různě nadaným žákům a zvládnání individualizované výuky. Varianty státem daného kurikula nepůjde specifikovat do takové míry, aby mohlo platit pro znevýhodněného nebo talentovaného žáka celou jeho vzdělávací cestu. Pokud by byly dvě varianty vzdělávacího obsahu schválené s odůvodněním, že se jedná pouze o doporučený rámec, se kterým může každý učitel v každém předmětu samostatně pracovat, nevyhneme se tak vysokým nárokům na kompetence a podporu učitelů v individualizaci výuky. Z tohoto pohledu se zdá návrh na rozdělení vzdělávacího obsahu jako neefektivní nástroj a slepá větev. Dobré úmysly by se měly přesunout do podpory individualizace a diferenciaci u jednotlivých učitelů.

Další zahraniční inspirace

Anglické kurikulum pro základní školy doporučuje ve svých úvodních zásadách pro *Reakce na potřeby žáků a překonávání potenciálních bariér pro jednotlivce i skupiny žáků*, aby hodiny byly plánovány tak, že žádný žák nezaznamená překážky pro svůj

PROČ NEROZDĚLOVAT VZDĚLÁVACÍ OBSAH NA JÁDROVÝ A ROZVÍJEJÍCÍ

úspěch. Toto plánování může žákům umožnit studovat ve hlavním vzdělávacím proudu. U tohoto bodu je odkazováno na rozsáhlý metodický materiál pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami, jejich rodiče a učitele. Je vidět, že anglické kurikulum se nesoustředí na rozdělování vzdělávacího obsahu, ale spoléhá v tomto aspektu na učitele, které zároveň podporuje.

DIFERENCIACE V ČESKÝCH VÝZKUMECH

Individualizace a diferenciaci ve výuce jako základní podmínka pro strategie podporující inkluzi (Kratochvílová, Havel, 2012) – výzkum zaměřený na mapování prvků individualizace v českých školách

Příklad přizpůsobování výuky potřebám žáků: *Výuku a práci dětí učitelé přizpůsobují aktuální situaci ve třídě tak, aby všechny děti mohly úspěšně plnit zadané úkoly. Ve škole je vysoká míra individualizace. Děti pracují dle svých plánů, na své úrovni. Často mají možnost vybírat si náročnost úkolu nebo možnost, jak jej splnit. Mají často i volbu místa, kde chtějí pracovat. Je zohledňováno pracovní tempo.*

Popis materiálních podmínek výuky: *Při řešení materiálních podmínek výuky hledají učitelé ve spolupráci s poradenským pracovištěm pro jednotlivce optimální možnosti. Co se týče učebnic, používají školy jednotné učebnice pro všechny žáky (vyjma zrakového postižení), ale ostatní materiály jsou nabízeny v různých formách a náročnostech.*

Důležitý aspekt velikosti tříd a škol (poměr počtu žáků na jednoho učitele): *Zatímco menší venkovské školy poskytují častěji možnosti individualizace a diferenciaci ve výuce všem žákům, např. volbou pořadí úkolů, zpracováním pokusů vlastním tempem, volbou preferovaného způsobu záznamu, výběrem místa, umožněním práce individuálně či ve skupině, ve školách městských tyto možnosti postrádáme. Výuka je v nich vedena spíše jednotně, bez širší diferenciaci.*

Spolu, a přece odděleně: vnitřní diferenciaci na druhém stupni základních škol (Navrátilová, 2020) – výzkum na pěti brněnských školách o diferenciaci na dvě výkonnostní skupiny v rámci jedné třídy

PROČ NEROZDĚLOVAT VZDĚLÁVACÍ OBSAH NA JÁDROVÝ A ROZVÍJEJÍCÍ

Výzkum Masarykovy univerzity popisuje realizaci vnitřně diferencované výuky – sledovalo se vzdělávání v pěti školách, kde byli žáci v šestých třídách rozděleni do dvou výkonnostních skupin na matematiku a češtinu (vnitřní dif. může probíhat i v jedné třídě, když se jedná například o čtení). Bylo zkoumáno, podle jakých učebních charakteristik učitelé rozdělují žáky do skupin a jak tyto charakteristiky zjišťují. Zároveň se sledovalo, jakým způsobem si učitelé připravují výuku do diferencovaných skupin. Za výzkumný nástroj byly zvoleny rozhovory s deseti učiteli.

Teoretická část uvádí podstatný fakt, že „není v moci ani těch nejschopnějších učitelů přizpůsobit výuku každému žákovi ve třídě (Fuchs & Vaughn, 2012)“, ale přesto existují způsoby, jak na rozmanitost žáků reagovat.

Výzkumná část se již zaměřila na odpovědi na výzkumné otázky:

- **Jak učitelé rozdělují žáky do skupin?** – Učitelé přiznali rozdělování podle výkonnosti na silnější a slabší. Bylo zdůrazňováno, že nejsilnější rozdíl jsou na ZŠ u žáků 6. tříd, kde dochází ke změnám ve složení žáků kvůli jejich odchodům na jiné školy, například na víceletá gymnázia. Podle učitelů je efektivita značná už jen ze skutečnosti, že mají ve třídě méně žáků.
- **Jak vypadá samotný proces rozdělování?** – Žáci se rozdělují během září. Učitelé volí různé strategie, mezi které patří rozřazovací testy rozdělující žáky podle percentilu, ne podle úspěchu/neúspěchu. Jiným způsobem bylo zjišťování informací o žácích od vyučujících z pátého ročníku. Někteří učitelé nechali rozřazení žáků přímo na svých koležích z pátých tříd. Výzkumníci hodnotí oba přístupy negativně, neboť jsou žáci mechanicky rozřazováni na základě jejich výkonu bez hlubšího poznání učitelem: „*Mechanické rozdělení žáků na dvě výkonově kontrastní skupiny nemusí odpovídat skutečnému složení třídy. Pokud si učitelé zkrátka stanoví ‚dělicí čáru‘, vždy bude jedna skupina žáků nad a druhá skupina žáků pod. Rozdíly ve výkonech jednotlivých žáků se následně mohou v důsledku vnitřní diferenciacе zviditelnit.*”
- **Jak vypadá samotná výuka?** – V každé skupině je volen jiný výukový obsah, jiný přístup učitele a také odlišné vnímání žáků pedagogem.

PROČ NEROZDĚLOVAT VZDĚLÁVACÍ OBSAH NA JÁDROVÝ A ROZVÍJEJÍCÍ

Méně výkonná skupina	Výkonnější skupina
popis práce s výukovým obsahem:	
<p>„U té slabší skupiny, tam jsem ráda, že zvládnou, co musím.“</p> <p>„...takové otázky bych si u té slabší skupiny netroufla vůbec dávat. Tam spíš procvičujeme to, co jsme probírali v té společné hodině, chci, aby uměli aspoň základy.“</p>	<p>„No, ta silnější skupina jede rychleji, stihne toho víc. Kolikrát, i když ten plán na hodinu je stejný, tak děláme úplně jiné věci, než jsem si naplánovala, to zvládneme během pár minut a pak děláme nějaký nadstandardní věci nebo zabrousím úplně někam jinam.“</p>
vnímání žáků pedagogem:	
<ul style="list-style-type: none"> - ti nadějní - tahouni - ...takže i ta výuka by se měla blížit výuce na gymnáziu 	<ul style="list-style-type: none"> - ti slabší - pomalejší - ten zbytek - ...mnohdy ani nezvládají základní věci, tam se člověk ani nepokouší vymýšlet žádný zásludnosti

Přístup k výkonnějším žákům není studií kritizován, neboť se jedná o standardní postup, kdy je po poskytnutí základního vzdělávacího obsahu přidáno obohacující (rozvíjející) učivo, zatímco u méně výkonných žáků se učitel soustředí na opakování a procvičování probírané látky. Práce s akcelerací výuky a obohacováním obsahu je pro práci s nadanými žáky běžná. Problémem rozdělení žáků do dvou skupin je to, že se tím zesiluje očekávání určitých schopností žáků (sebenaplňující se proroctví).

Označením žáků za *slabší* a *pomalejší* může dojít ke snižování nároků na jejich posun v učení. Učitelem předpokládané vlastnosti žáků na základě jeho očekávání o jejich výkonu se následně promítají do přípravy výuky. Sebenaplňující proroctví vyvolá snahu učitele o bohatší výukovou zkušenost ve skupině *silnějších* žáků ve formě intelektuálně

PROČ NEROZDĚLOVAT VZDĚLÁVACÍ OBSAH NA JÁDROVÝ A ROZVÍJEJÍCÍ

náročnějších úkolů doprovázených skrytým vzkazem: „To zvládneš, věřím ti“. Naopak, akademicky *slabší* žáci takto stimulující prostředí nezažijí. U nich se učitelé soustředí na zvládnutí základního učiva a vlivem snížené snahy učitele o jejich další rozvoj dochází ke stagnaci, snížení motivace a dosahování nižších výkonů. Otázka, jak by se těmto žákům vedlo ve výuce s náročnějším kurikulem, zůstává nezodpovězena, ale to by neměl být argument, proč přehlížet nedostatky ve výuce podle dvouúrovňového kurikula.

„Jestliže učitelé žáky mechanicky rozdělí na dvě výkonnostně kontrastní skupiny a výuku diferencují nejen podle obsahu a učebního tempa, nicméně také podle očekávání o výkonech žáků, může se stát, že se rozdíl mezi žáky zviditelní. Data napovídají, že vnitřní diferenciací funguje spíše jako další forma rozdělování žáků. Pokud bychom o ní smýšleli jako o možnosti, jak se přiblížit myšlence inkluzivního vzdělávání, můžeme soudit, že se tomuto modelu spíše vzdaluje.“ (Jana Navrátilová k závěru výzkumu na ped.muni.cz)